

Impactrapport Football Memories

Kwalitatief onderzoek naar het samen ophalen van
voetbalherinneringen

Jan-Willem van der Roest
Marco Keijser
Lonneke van Leeuwen

Met medewerking van Thijn Hendriks en Bram van Thiel
In opdracht van Stichting Football Memories Nederland

September 2023

Inleiding	7
Doel- en vraagstelling	8
Leeswijzer	9
ToC Football Memories	11
Impactclaim	12
Impact	12
Outcomes	12
Outputs	12
Activiteiten	12
Veranderpaden	13
Methoden	15
Resultaten impactonderzoek	17
Doelgroepen	17
Impact per doelgroep	18
De rol van de vrijwilligers en sociale interactie	19
De ervaring tijdens herinneringen	21
Aanpassing van de ToC	23
Impact	24
Outcomes	24
Outputs	25
Activiteiten	26
Input	27
Aanbevelingen voor vervolgonderzoek	29
Literatuurlijst	31

Management samenleving Impactrapport Football Memories

Universiteit Utrecht, departement Bestuurs- en Organisationswetenschap heeft in opdracht van de stichting Football Memories Nederland onderzoek uitgevoerd naar de impact van Football Memories. Het doel van dit kwalitatieve impactonderzoek is om de eventuele waarde van de Football Memories-aanpak vast te stellen en inzichtelijk te maken, door beter te begrijpen wat de aanpak kan betekenen voor deelnemers, mantelzorgers en vrijwilligers die betrokken zijn bij Football Memories.

Uit het onderzoek blijkt dat Football Memories een interventie is die gestoeld is op regelmatige ontmoeting tussen verschillende groepen en dat deze sociale samenkomst van grote waarde kan zijn voor de deelnemers. Daarnaast is het voetbalelement in de interventie van belang: de gezamenlijke passie voor voetbal zorgt voor voldoening en plezier tijdens de sessies. Dit is vooral van belang doordat de interventie veel mannen aanspreekt en het ophalen van voetbalherinneringen de mannelijke identiteit zou kunnen versterken.

Uit het onderzoek blijkt dat bij verschillende doelgroepen verschillende motieven zijn om deel te nemen aan Football Memories en dat deze bepalend zijn bij de uiteindelijke waarde van de interventie. Uit beide onderzoeken die ten grondslag liggen aan ons impactrapport komt naar voren dat de Football Memories-sessies bijdragen aan plezier van deelnemers en dat de bijeenkomsten over het

algemeen als heel zinvol worden ervaren. Voor personen met dementie kan Football Memories bijdragen aan het herbeleven van momenten van geluk. Voor ouderen die te kampen hebben met eenzaamheid kan de interventie bijdragen aan sociale interactie en het doorbreken van eenzaamheidspatronen.

Opgemerkt moet worden dat tijdens de Football Memories-sessies zowel positieve als negatieve ervaringen worden opgedaan en dat zowel gevoelens van blijdschap en succes als mislukking en verdriet ontstaan. Vrijwilligers bij de sessies hebben een zeer belangrijke rol in de begeleiding van de sessies. We bevelen dan ook om verder in te zetten op training en voorlichting van vrijwilligers. Daarnaast bevelen we aan om de werking van Football Memories preciezer en langduriger te onderzoeken. ■

Inleiding

De afgelopen jaren is het voor voetbalclubs steeds belangrijker om - naast sportieve, culturele en zakelijke waarden- een bijdrage te leveren aan publieke waardecreatie (Van Eekeren, 2016). De kracht van voetbal wordt ingezet om bij te dragen aan doelstellingen in de domeinen gezondheid en persoonlijke ontwikkeling, arbeidsre-integratie, levensvaardigheden en scholing en regionale en stedelijke ontwikkeling (Van der Roest & Geubbels, 2022). Sinds 2019 ondersteunt de stichting Football Memories Nederland clubs, naar Brits voorbeeld, bij het organiseren van ontmoetingen waarbij ouderen samen voetbalherinneringen ophalen. Het wordt verondersteld dat deze ontmoetingen -die in het bijzonder bedoeld zijn voor ouderen die kampen met eenzaamheid, (kans hebben op) sociale isolatie en/of (beginnende) dementie- een aantal voordelen kunnen opleveren voor de deelnemers. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om het beleven van plezier, het tegengaan van sociale isolatie en het (onder)steunen van mantelzorgers.

De komende dertig jaar zal het aantal Nederlanders met dementie fors toenemen, zelfs zo zeer dat de ziekte zal gaan zorgen voor de grootste ziektelast in 2040 (RIVM, 2018). Onderzoek naar dementie is erg relevant, omdat er nog maar weinig bekend is over de manier waarop er kan worden omgegaan met de zorg voor mensen met dementie. De manier waarop Football Memories omgaat met de zorg voor mensen met dementie heet Reminiscentietherapie (RemT). RemT gaat ervan uit dat gebeurtenissen uit het verleden tot de latere stadia van dementie intact blijven in het geheugen en kan worden gebruikt als communicatiemechanisme met de patiënt (Norris, 1986). RemT maakt gebruik van het bespreken van activiteiten, gebeurtenissen en ervaringen uit het verleden, meestal met behulp van tastbare memorabilia (bijvoorbeeld foto's, huishoudelijke en andere bekende voorwerpen uit het verleden en muziek) (Woods et al., 2005). Het inzetten van RemT tijdens de zorg voor mensen met dementie wordt al in vele vormen zoals tuinieren, leesgroepen en trainingsprogramma's voor familieleden van personen met dementie

gedaan (Bollin et al., 1998; DeVries et al., 2019; Mitchell & Van Puymbroeck, 2019; Weiss & Thurn, 1990).

Het omgaan met dementie kan erg verschillen voor mannen en vrouwen, omdat er veel verschillen zijn in persoonlijkheid en identiteit (Sass et al., 2021). Voor mannen met dementie is het belangrijk dat de mannelijke identiteit wordt behouden (Canham, 2009). Voetbal speelt een belangrijke sociale en culturele rol in het leven van veel mannen (ongeveer twee derde van de voetballiefhebbers in Nederland is man (PwC, 2021; Van der Roest et al., 2022)) (Coll-Planas et al., 2017). RemT aan de hand van voetbal gerelateerde memorabilia zou dus juist voor mannen met een interesse in voetbal een veelbelovende interventie kunnen zijn.

Het gebruik van RemT aan de hand van sport, specifiek voetbal, is echter nog relatief weinig onderzocht. Dit is opvallend, omdat sport juist kan bijdragen aan het ontwikkelen van waardevolle en veerkrachtige herinneringen (Healy, 1991; Ramshaw & Gammon, 2005). Sporten zoals voetbal zijn bovendien vooral geschikt voor RemT-interventies vanwege de multisensorische mogelijkheden om het geheugen te activeren met memorabilia. Verschillende memorabilia kunnen clublieders, voetbalshirts, het stadion, het veld en foto's en geluiden van het spel zijn. Football Memories probeert door middel van deze memorabilia herinneringen naar boven te halen.

Daarnaast wordt er door Football Memories verondersteld dat door middel van het ophalen van (voetbal)herinneringen waarde wordt gecreëerd voor deelnemers die kampen met eenzaamheid en/of sociale isolatie (Jonkers & Pijfers, 2021). Hieruit blijkt dat de doelgroep van Football Memories bestaat uit ouderen die kampen met eenzaamheid, sociale isolatie en/of dementie en dat de veronderstelde voordelen gelden voor deze hele doelgroep. Daarom moet worden opgemerkt dat de aanpak van Football Memories duidelijke RemT-elementen bevat, maar in totaliteit breder is. De interventie bevat namelijk ook elementen van sociale samenkomst, die juist voor bovenstaande doelgroepen (ook) van belang kunnen zijn. In ons onderzoek richten we ons op de brede aanpak die Football Memories voorstaat, maar focussen we zeker ook specifiek op RemT-elementen.

DOEL- EN VRAAGSTELLING

In dit kwalitatieve impactonderzoek bestuderen we de opbrengsten die Football Memories kan hebben voor deelnemers, mantelzorgers en vrijwilligers. Het doel van dit impactonderzoek is om de eventuele waarde van de Football Memories-aanpak vast te stellen en inzichtelijk te maken, door beter te begrijpen wat de aanpak kan betekenen voor deelnemers, mantelzorgers en vrijwilligers die betrokken zijn bij Football Memories. We gaan hierbij uit van een door de interventie-eigenaren vooraf opgestelde Theory of Change (ToC) met aannames over de eventuele effecten van Football Memories. Meer uitleg over deze ToC-methode volgt later in dit document. Aan de hand van de bevindingen van de twee scriptieonderzoeken van Hendriks (2023) en Van

Thiel (2023) gaan we de assumpties in de ToC van Football Memories na. De onderzoeksvraag die bij bovenstaande doelstelling hoort, luidt:

Op welke manieren dragen de activiteiten van Football Memories volgens direct betrokkenen (deelnemers, mantelzorgers en vrijwilligers) bij aan de in de Theory of Change beschreven resultaten en uitkomsten?

LEESWIJZER

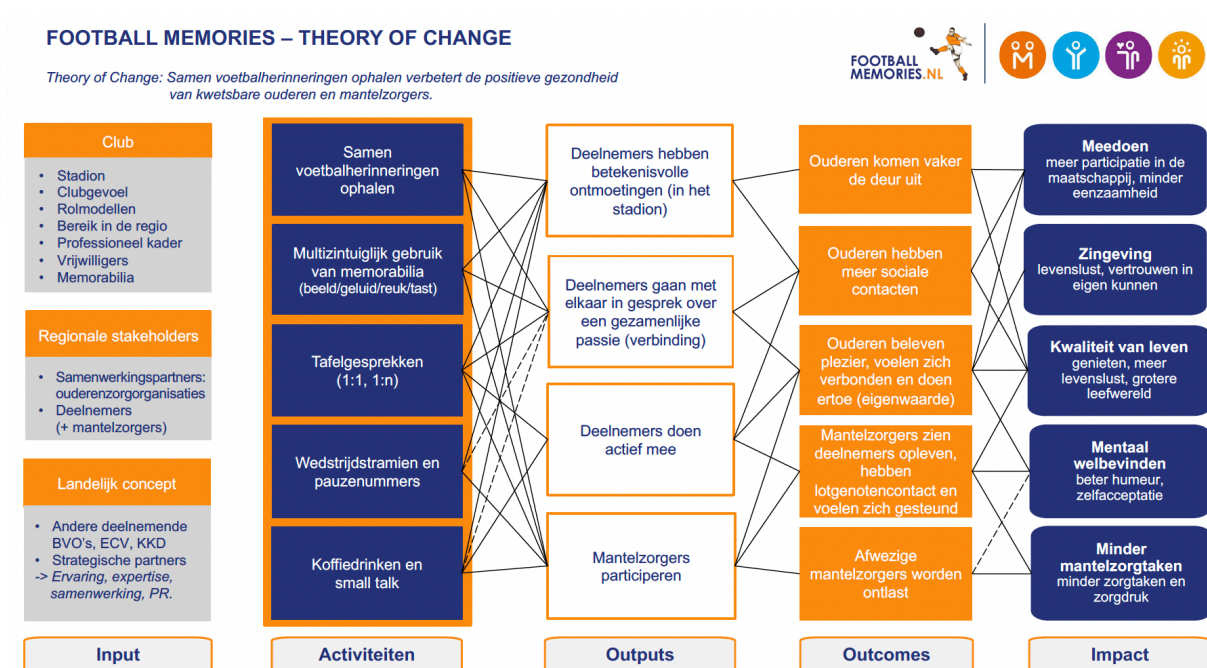
Het rapport start met een uiteenzetting van de door stichting Football Memories Nederland aangeleverde Theory of Change. We gaan de mogelijke impact, outcomes, outputs en activiteiten na en gaan in op de manier waarop deze met elkaar verbonden zijn. Vervolgens presenteren we de uitkomsten van de onderzoeken van Hendriks (2023) en Van Thiel (2023) in een thematische analyse. Tot slot bespreken we de implicaties van dit onderzoek voor de (aanpassing van) de Theory of Change en doen we aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

ToC Football Memories

De stichting Football Memories Nederland heeft een Theory of Change (ToC) ontwikkeld voor de Football Memories-bijeenkomsten. Een ToC is een afstemmingstheorie over hoe een interventie kan bijdragen aan een keten van tussentijdse resultaten en uiteindelijk aan de beoogde uitkomsten en de effecten van deze uitkomsten (Funnell & Rogers, 2011). De ToC van Football Memories is door de stichting Football Memories Nederland opgesteld en beschrijft de veronderstelde manier waarop de interventie impact heeft verschillende doelgroepen. De ToC ontwikkeld voor Football Memories is weergegeven in Figuur 1.

Figuur 1 - Theory of Change ontwikkeld door stichting Football Memories Nederland

IMPACTCLAIM

De impactclaim die de ToC van Football Memories maakt, luidt:

“Samen voetbalherinneringen ophalen verbetert de positieve gezondheid van kwetsbare ouderen en mantelzorgers.”

IMPACT

De veronderstelde impact van Football Memories bestaat uit vijf waarden: dit zijn ‘een toename in participatie (meedoen)’, ‘een doel in het leven (zingeving)’, ‘een hogere kwaliteit van leven’, ‘een toename in mentaal welzijn’ en ‘minder mantelzorgtaken’. Deze waarden zijn vooral gericht op het bevorderen van het welzijn van ouderen, maar ook op de sociale omgeving van de directe deelnemers.

OUTCOMES

Er wordt dan ook verondersteld dat de outcomes (de langetermijndoelen die het project beoogt te behalen (Van der Roest & Geubbels, 2022)) van Football Memories zowel betrekking hebben op de deelnemers als op hun mantelzorgers. Door hun zorgtaken zijn mantelzorgers beperkt in hun eigen mogelijkheden om actief deel te nemen aan de samenleving (Nivel, 2021). Er wordt verondersteld dat zowel de deelnemers als de mantelzorgers baat hebben bij de uitkomsten van de bijeenkomsten van Football Memories.

OUTPUTS

Onder output wordt de directe opbrengsten van de bijeenkomsten verstaan. In de outputs is beschreven dat het belangrijk is dat deelnemers worden geactiveerd en dat zij betekenisvolle ontmoetingen hebben. Daarnaast moet, op basis van de gesprekken verbinding ontstaan tussen deelnemers. Tot slot is het voor de aanwezige mantelzorgers ook van belang dat zij participeren in de bijeenkomsten.

ACTIVITEITEN

Samengevat gaat het bij Football Memories over één terugkerende activiteit: bijeenkomsten van 90 minuten met een kwartier pauze waarbij deelnemers voetbalherinneringen ophalen onder leiding van (geschoolde) vrijwilligers aan de hand van memorabilia. De projectcoördinator fungeert namens de uitvoerders (voetbalclubs en/of hun foundations) als procesbegeleider en is verantwoordelijk voor het algeheel overzicht en verloop van het project. De ‘captain’ fungeert als lokale vrijwilligerscoördinator en is verantwoordelijk voor een goed verloop van de groepsbijeenkomsten. Idealiter werpt binnen de vrijwilligersgroep iemand zich op als captain, maar de projectcoördinator kan deze rol ook op zich nemen. De bijeenkomsten vinden meestal plaats in een echte voetbalomgeving (stadion of clubmuseum), maar soms ook in verzorgingshuizen. De bijeenkomsten bestaan uit enkele kenmerkende onderdelen (samen voetbalherinneringen ophalen, gebruik van memorabilia, tafelgesprekken, pauzenummer (waarin een speciale gast een verhaal vertelt of wordt geïnterviewd), koffiedrinken en *small talk*) die niet op

zichzelf staan maar samen de interventie vormgeven. Dit zijn weliswaar vaste onderdelen, maar er is variatie in de manier waarop clubs de sessies vormgeven. Voorbeelden hiervan zijn Willem II waar de deelnemers worden uitgenodigd op de club en in het stadion, terwijl ze bij Vitesse langsgaan bij verschillende zorgcentra.

VERANDERPADEN

De ToC geeft inzicht in de samenhang tussen de veronderstelde outputs, de outcomes en de impact van Football Memories. Door middel van de pijlen worden de verschillende veronderstelde veranderpaden aangeduid. Dit impactonderzoek zal ingaan op welke bevindingen uit de onderzoeken van Hendriks (2023) en Van Thiel (2023) naar voren komen en hoe deze van invloed zijn op de beschrijving van de verschillende veranderpaden in de bestaande ToC.

Methoden

Dit onderzoek bestaat uit een analyse van twee verschillende kwalitatieve onderzoeken die hebben plaatsgevonden tijdens verschillende Football Memories-sessies. De bevindingen gaan over de ervaringen tijdens deze sessies en kunnen geen uitspraak doen over het leven van de deelnemers buiten de sessies om. In deze paragraaf zijn de methodes van Hendriks (2023) en Van Thiel (2023) kort samengevat.

Hendriks (2023)

De studie van Hendriks maakt gebruik van een 'multi-method' benadering om de onderzoeksvraag te beantwoorden. Hiervoor is er gebruik gemaakt van participatieve observaties en interviews. Beide methoden zijn kwalitatief van aard en hebben een verklarend karakter (Verschuren & Doorewaard, 2010 in; Hendriks, 2023). De participatieve observaties hebben gediend om een beter begrip te krijgen van de context (de interventie), de mechanismen en hoe dit de uitkomsten beïnvloedt. De interviews (afgenomen bij deelnemers, vrijwilligers en mantelzorgers) hebben een beeld opgeleverd van de beleving van de interventie.

De respondenten die deelnamen aan dit onderzoek zijn ouderen, voornamelijk mannen van het 65+-cohort, die de diagnose dementie hebben en interesse tonen in voetbal. Verder zijn de mantelzorgers van de deelnemers en de vrijwilligers van de sessie ook belangrijk geweest bij het verzamelen van de data. Het onderzoek heeft plaatsgevonden op vier verschillende locaties: Willem II, RKC Waalwijk, PSV Eindhoven en NAC Breda.

Van Thiel (2023)

De studie van Van Thiel maakt gebruik van kwalitatieve interviews om de betekenis van het project Football Memories beter te begrijpen. De interviews zorgen voor een verdiepende kijk op de ervaringen die deelnemers hebben tijdens de Football Memories-sessies. In het onderzoek wordt een 'embedded single case study' gehouden. Dit is een onderzoeksdesign waarbij één enkel geval, individu, groep of organisatie uitvoerig wordt bestudeerd (Yin, 2018, in; Van Thiel, 2023). Hierdoor bestudeert de onderzoeker niet alleen de case zelf, maar ook de invloed van de omgeving waarin deze case zich bevindt en de invloed van de actoren die betrokken zijn bij de case. Naast het gebruik van interviews is als tweede onderzoeksmethode gebruik gemaakt van observaties. Bij de observaties is op afstand geobserveerd wat er gebeurt tijdens het project Football Memories, zonder dat de onderzoeker zelf deelnam aan het project.

De respondenten die zijn benaderd en hebben deelgenomen aan dit onderzoek zijn de deelnemende ouderen (5), mantelzorgers (3), vrijwilligers (3), projectleider (1) en de MVO-manager van Willem II. Door het interviewen van deze verschillende groepen kon er een meer volledig beeld worden verkregen van welke betekenis het project Football Memories heeft voor het tegengaan van eenzaamheid bij deelnemende ouderen. De data zijn verzameld bij het Football Memories-traject van Willem II.

Resultaten impactonderzoek

In het volgende deel van dit eindrapport zal er worden ingegaan op de belangrijkste resultaten uit de onderzoeken van Hendriks (2023) en Van Thiel (2023). Allereerst zal er worden ingegaan op welke doelgroepen deelnemen aan Football Memories-sessies en wat deze sessies voor hun betekenen. Daarna zal er worden ingegaan op de rol van vrijwilligers en sociale interactie. Tot slot zal er worden gekeken naar de verschillende ervaringen tijdens Football Memories-sessies. Deze resultaten kunnen worden gebruikt om eventueel het ToC aan te vullen of te wijzigen.

DOELGROEPEN

Van Thiel (2023) benadrukt in zijn onderzoek dat de doelgroep, ouderen in een kwetsbare positie, niet alomvattend genoeg is voor de specifieke groep deelnemers aan de Football Memories-sessies en daarom concreter beschreven kan worden. Ondanks dat het onderzoek van Van Thiel (2023) alleen heeft plaatsgevonden bij de Football Memories-sessie van Willem II is het herzien van de omschrijving van de doelgroep toch interessant, omdat Hendriks (2023) dit ook deels weet te bevestigen in zijn onderzoek. Van Thiel (2023) geeft aan dat de doelgroep kan worden opgedeeld in vijf verschillende doelgroepen, die van elkaar verschillen in de manieren waarop zij (mogelijk) baat hebben van de interventie. Dit zijn de volgende doelgroepen:

- Eenzame ouderen
- Ouderen in het beginstadium van dementie
- Ouderen in een vergevorderd stadium van dementie
- Relatief jonge deelnemers met een fysieke beperking
- Ouderen die in het verleden betrokken waren bij de club

Vooraf het onderscheid tussen ouderen in het beginstadium van dementie en ouderen in een vergevorderd stadium van dementie blijkt erg interessant, omdat er een verschil in de ervaring van Football Memories voor beide groepen naar voren komt uit zowel het onderzoek van Hendriks (2023) als uit het onderzoek van Van Thiel (2023). Verder specificeert Van Thiel (2023) dat de mantelzorgers die mee zijn met de deelnemers ook meedoen aan de Football Memories-sessies en dat dit invloed heeft op deze groep. Om die reden zou de groep mantelzorgers kunnen worden gezien als een (mogelijk onbedoelde) zesde doelgroep.

IMPACT PER DOELGROEP

Een van de voornaamste redenen om de doelgroepen te onderscheiden is dat de beweegreden om deel te nemen aan Football Memories verschillend lijkt te zijn. Hieronder zullen de verschillende beweegredenen van eenzame ouderen, ouderen in het beginstadium van dementie, ouderen in een vergevorderd stadium van dementie, relatief jonge deelnemers met een fysieke beperking, ouderen die in het verleden betrokken waren bij de club en mantelzorgers.

Tot de groep eenzame ouderen behoren ouderen die door bepaalde omstandigheden hun contacten met andere mensen zijn verloren (Van Thiel, 2023). Door mee te doen aan het Football Memories project hopen zij weer in contact te komen met andere mensen. Hun beweegreden om deel te nemen is om uit hun isolement te komen. De sociale interactie en de betekenisvolle contactmomenten tijdens de Football Memorie sessie worden ervaren als de belangrijkste activerende factoren voor deze groep. Uit de resultaten bleek dat deze groep wel degelijk participeerde (Van Thiel, 2023). Dit zou kunnen bijdragen aan een vermindering van hun sociale isolement.

Tot de groep ouderen in het beginstadium van dementie behoren mensen met beginnende alzheimer en dementie. Het gaat om de groep ouderen die niet precies meer weten hoe ze hun leven georganiseerd kunnen krijgen, omdat ze veel dingen vergeten (Van Thiel, 2023). De mate van het ervaren plezier tijdens een Football Memories-sessie leek afhankelijk te zijn van in welk stadium van dementie de deelnemers zitten (Hendriks, 2023). Hoe minder communicatieve vaardigheden een deelnemer nog heeft, des te minder plezier hij of zij leek te ervaren aan de sessie (Hendriks, 2023). Doordat het in een beginnend stadium lastig is in te schatten of een deelnemer nog begrijpt wat er gebeurt, kan er onduidelijkheid ontstaan tussen de vrijwilligers en de deelnemers waardoor er minder plezier kan worden ervaren. De belangrijkste beweegreden voor deze groep om mee te doen is om fijne herinneringen op te halen. Doordat er fijne herinneringen worden opgehaald herbeleven deze deelnemers vroegere ervaringen van geluk (Van Thiel, 2023). Het op een juiste manier inzetten van multisensorische memorabilia wordt voor deze groep als belangrijke activerende actor gezien.

Tot de groep ouderen in een vergevorderd stadium van dementie behoren de ouderen die bijna al hun cognitieve en communicatieve vaardigheden zijn verloren en op korte termijn veel dingen vergeten (Hendriks, 2023; Van Thiel, 2023). Voor deze groep ouderen was het ervaren van plezier vaak maar van korte duur, omdat ze vaker vergeten waar ze mee bezig zijn (Hendriks, 2023). Hier geldt hetzelfde als bij de ouderen in een beginnend stadium van dementie, namelijk hoe minder cognitieve en communicatieve vaardigheden de deelnemer heeft des te minder plezier wordt er ervaren tijdens de sessie. De beweegreden van ouderen in een vergevorderd stadium was hetzelfde als die van ouderen in een beginnend stadium van dementie. Het belangrijkste voor deze groep was nog steeds het ophalen van herinneringen. Deze groep gaf wel aan dat het bijwonen van deze sessies een extra betekenis voor hen heeft. Door middel van de Football

Memories-sessies konden zij namelijk hun identiteit en eigenwaarde versterken ondanks het gevorderde stadium van dementie (Van Thiel, 2023). De belangrijkste activerende factor voor deze groep was dan ook de aanwezigheid op de club of in het stadion, omdat hiervoor geen cognitieve of communicatieve vaardigheden nodig waren (Van Thiel, 2023).

Tot de groep relatief jonge deelnemers met een fysieke beperking behoren deelnemers die door fysieke beperkingen in een isolement terecht zijn gekomen, of hierin terecht dreigen te komen. Voor deze groep lijkt deelname aan Football Memories erg belangrijk te zijn. De belangrijkste beweegreden voor deze deelnemers is dan ook om uit hun isolement te komen (Van Thiel, 2023). De sessies zorgden voor een plezierige ervaring voor deze groep en de belangrijkste activerende factor was dan ook het pauzenummer. Ondanks dat de sessies niet altijd een effect hadden op eenzaamheid werden ze wel ervaren als nuttig, vanwege het ervaren plezier (Van Thiel, 2023).

Tot de groep ouderen die in het verleden betrokken waren bij de club behoren oud-spelers en of werknemers van de club. Deze groep nam vooral deel om weer oude bekenden tegen te komen en met trots te vertellen over hun club (Van Thiel, 2023). Zij ervoeren een gevoel van saamhorigheid met de groep deelnemers, omdat ze op deze manier hun clubgevoel konden uiten.

Tot slot namen de mantelzorgers vaak ook actief deel aan de Football Memories-sessies waardoor zij ook onderdeel werden van de groep deelnemers. Mantelzorgers zijn vaak dichtbij staande familieleden die de zorg van de ouderen op zich nemen (Van Thiel, 2023). Zij konden de verhalen vertellen waar de ouderen in een vergevorderd stadium van dementie niet meer bijkwamen. Wanneer deze mantelzorgers actief deelnamen werden zij ook onderdeel van de groep deelnemers. Voor deze groep kan het als fijn worden ervaren wanneer zij hun dierbare zien opleven tijdens de Football Memories-sessies (Van Thiel, 2023). Wat de uiteindelijke effecten voor mantelzorgers zijn komt niet naar voren uit beide onderzoeken, maar doordat ze wel deelnemen wordt de scheidslijn tussen de mantelzorger en deelnemer steeds vager. Daarom is het belangrijk om deze groep ook te benoemen in dit rapport.

DE ROL VAN DE VRIJWILLIGERS EN SOCIALE INTERACTIE

De rol die de vrijwilligers van Football Memories aannemen blijkt erg belangrijk uit de onderzoeken van Hendriks (2023) en Van Thiel (2023). Vrijwilligers zijn namelijk essentieel voor het succes van het project, omdat ze een cruciale rol spelen in het faciliteren van de activiteiten en het creëren van een veilige en ondersteunende omgeving voor alle deelnemers (Van Thiel, 2023). Uit de resultaten van het onderzoek van Hendriks (2023) leek de manier waarop vrijwilligers sociale interacties aangaan tijdens de Football Memories-sessies invloed te hebben op het gevoel van veiligheid, het gevoel dat deelnemers erbij horen, het plezier dat wordt ervaren tijdens de sessies, het gevoel van presteren door inspanning en de waardering van de deelnemers als persoon. Uit het onderzoek komt bovendien naar voren dat wanneer vrijwilligers niet inzetten op sociale interactie de deelnemers stil blijven en niet uit hun isolement komen (Hendriks, 2023).

Het gevoel van veiligheid en het erbij horen wat de deelnemers ervaren werd grotendeels bepaald door de vrijwilligers. Uit de resultaten blijkt dat eenzame ouderen waarde hechten aan een vaste groep vrijwilligers (Van Thiel, 2023). Wanneer er een vaste groep voor de deelnemers staat voelen zij zich steeds comfortabeler wat leidt tot meer sociale interactie. Deze betekenisvolle contactmomenten vonden plaats tijdens het begroeten van de deelnemers bij aankomst en tijdens de gesprekken en het gelach tussendoor (Hendriks, 2023; Van Thiel, 2023). De belangrijkste redenen waardoor deelnemers plezier ervaren zijn de sociale interacties, de rol die vrijwilligers aannamen om de deelnemers te betrekken, en de activiteiten zelf (Hendriks, 2023). Wanneer de deelnemers op een juiste manier werden gestimuleerd ervaren zij dat er erkenning is voor hun verhalen en dit bevordert hun spraakzaamheid (Hendriks, 2023). Uiteindelijk voelen de deelnemers zich meer gewaardeerd wanneer er tijdens de sessies sprake is van een persoonlijke benadering die leidt tot veel sociale interacties (Hendriks, 2023).

De invloed van sociale interactie verschilde voor deelnemers in de beginnende fase van dementie ten opzichte van de deelnemers in een meer gevorderde fase van dementie (Hendriks, 2023). Waar de deelnemers met beginnende dementie zelf kunnen deelnemen aan de sociale interactie, is dit moeilijker voor de deelnemers die in een later stadium van dementie verkeren. Vanwege de communicatieve- en gedragssymptomen van de ziekte hebben sommige deelnemers hun vermogen om gesprekken te beginnen of aan te gaan verloren (Hendriks, 2023). Hendriks (2023) geeft wel aan dat deze groep zich alsnog verbonden kon voelen door de herkenning van artefacten, mensen en plaatsen, of door interactie door vrijwilligers. Voor deze groep had de vrijwilliger steeds een belangrijke rol, alleen lag de focus voor deze groep niet op het faciliteren in sociale interactie.

Wanneer vrijwilligers er bewust voor kiezen één-op-één contact aan te gaan met deelnemers, kan er een emotionele connectie ontstaan (Hendriks, 2023; Van Thiel, 2023). De zogeheten 'captain' bij de club heeft een belangrijke rol in het faciliteren van deze connectie tussen de vrijwilligers en de deelnemers (Van Thiel, 2023). Uit onderzoek is gebleken dat er tijdens RemT behoefte is aan een bekwame en deskundige captain die weet hoe om te gaan met mensen met dementie (Hendriks, 2023; Sass et al., 2021; Tolson & Schofield, 2010). Wanneer de captain over deze vaardigheden beschikt, kan hij of zij ervoor zorgen dat de andere vrijwilligers inzien op welke manier Football Memories effect kan hebben op de deelnemers. Een gebrek aan wetenschappelijke onderbouwing achter de Football Memories-sessies kan een verklaring zijn voor de reden dat de rol van captain nog niet optimaal wordt uitgevoerd (Hendriks, 2023). De captain en de vrijwilligers van Football Memories kunnen zorgen voor een meer gepersonaliseerde aanpak door te trachten de verschillende doelgroepen nog beter te begrijpen. Dit kan worden gedaan door middel van gesprekken met deelnemers, mantelzorgers en zorgprofessionals om zo ook achter de wetenschappelijke achtergrond van Football Memories te komen (Van Thiel, 2023). Tijdens de gesprekken met de deelnemers moet er wel rekening worden gehouden met de negatieve lading die een gesprek over dementie met zich meedraagt. Uit het onderzoek van Hendriks (2023) blijkt dat er weinig ruimte vanuit de deelnemers is om over hun ziekte te praten wegens een gebrek aan acceptatie van hun ziekte. Daarom kan het soms lastig zijn om over dit onderwerp te praten.

DE ERVARING TIJDENS HERINNERINGEN

Uit het onderzoek van Hendriks (2023) blijkt dat het ophalen van herinneringen zowel een positieve als negatieve ervaring met zich mee kan brengen. Het in kaart brengen van het voetballeven van de deelnemers en het aanmoedigen om actief deel te nemen aan de sessies kan leiden tot (zelf)waardering, maar ook tot teleurstelling. Bovendien kunnen beide effecten ook tegelijkertijd naar voren komen voor een deelnemer.

Het eerste effect dat uit het onderzoek van Hendriks (2023) naar voren komt, is de waardering voor de prestaties van de deelnemer zelf uit het verleden. Deelnemers ervaren dikwijls trots op hetgeen zij hebben bereikt in hun leven. Wanneer zij actief deelnemen en gebruik kunnen maken van hun kennis over voetbal voelde dit als een overwinning en beleven ze gevoelens van trots.

Het tweede effect, dat het meeste voorkwam tijdens de onderzochte sessies, was dat de deelnemers inzagen dat zij niet meer dezelfde persoon waren als vroeger. Dit zorgde voor een erg negatieve ervaring tijdens het ophalen van een herinnering die juist zou moeten bijdragen aan hun plezier. Ook wanneer zij tijdens hun deelname niet op de juiste antwoorden konden komen, omdat ze dingen waren vergeten, door hun ziekte, ervaarden zij dit als onplezierig en confronterend (Hendriks, 2023).

Uit de resultaten blijkt dat er zowel een positieve als negatieve ervaring voor deelnemers kan zijn bij deelname aan een Football Memories-sessie. De negatieve ervaring is geïdentificeerd als een uitkomst in deze studie, omdat uitdagende sessies als onplezierig en confronterend kunnen worden ervaren (Hendriks, 2023). Een bekwame en deskundige captain zou voorbereid moeten zijn op dit soort lastige situaties en zou in staat moeten zijn om dit te herkennen en steun te bieden waar nodig. Dit om zo eventuele onbedoelde negatieve effecten van Football Memories te mitigeren.

Aanpassing van de ToC

De resultaten van de onderzoeken geven een aanleiding om de ToC te herzien.

Hoewel we eraan hechten om te vermelden dat ons onderzoek nadrukkelijk geen klinische onderzoekselementen bevat, heeft Football Memories volgens betrokkenen inderdaad positieve gezondheidsvoordelen voor deelnemers. Omdat er nog geen onderzoek naar de invloed van Football Memories op mantelzorgers is uitgevoerd, adviseren we Football Memories om voorzichtigheid te betrachten bij de eerder genoemde impactclaim. Daarnaast is het belangrijk om te onderkennen dat de doelgroepen van Football Memories breder zijn dan 'kwetsbare ouderen' en dat deze bewoording bovendien geen recht doet aan deze doelgroepen. In de door ons aangepaste ToC is ervoor gekozen om Football Memories te adviseren de volgende impactclaim te gebruiken (deze claim is afkomstig van de website van Football Memories zelf en lijkt de lading van het project veel beter te vatten):

Samen voetbalherinneringen ophalen om het sociaal leven van ouderen te bevorderen, eenzaamheid tegen te gaan en ontmoetingen tussen ouderen te bevorderen.

Bij het waarmaken van deze claim is het van cruciaal belang dat in de Football Memories-projecten steeds de veilige en ondersteunende omgeving voor deelnemers voorop staat. De rol van de vrijwilligers en de sociale interactie die door hun bijdrage ontstaat, kan daarbij niet genoeg onderstreept worden. Daarnaast blijkt uit de onderzoeken van Hendriks (2023) en Van Thiel (2023) dat het ervaren van plezier kan worden gezien als de onderliggende rode draad voor de verschillende verandervaden. Daarom zal dit vaker terugkomen in dit hoofdstuk.

In het volgende deel van dit eindrapport zal er worden ingegaan op de betekenis van de resultaten voor de ToC. Er zal worden ingegaan op de impact, outcomes, outputs, activiteiten en input van de bestaande ToC. Daarna zal er worden ingegaan op de vernieuwde ToC in Figuur 2. In de vernieuwde ToC zijn de outcome: mantelzorgers worden ontlast en de impact: minder mantelzorgtaken afgebeeld in een grijs blok, omdat dit tijdens dit onderzoek niet is onderzocht. Aanbevelingen naar vervolgonderzoek worden als laatste besproken.

IMPACT

De impacts in de huidige ToC zullen naar aanleiding van de resultaten worden herzien en aangepast waar nodig. De impact gericht op mantelzorgers zal hier nauwelijks worden belicht, omdat de focus tijdens de onderzoeken heeft gelegen op de deelnemers en er dus weinig kan worden gezegd over de impact op mantelzorgers.

Uit de resultaten blijkt dat de verschillende deelnemersgroepen op een voor hun passende manier, met eigen motieven, participeren tijdens de Football Memories-sessies (Hendriks, 2023; Van Thiel, 2023). De ene deelnemer kan nog goed bij de herinneringen van zijn club en weet zich goed te verwoorden, terwijl dit voor de andere deelnemer moet worden gedaan door zijn of haar mantelzorger. Door het ontstaan van emotionele connecties en sociale contacten tijdens het participeren neemt het gevoel van eenzaamheid af (Hendriks, 2023; Van Thiel, 2023).

Uit het onderzoek van Hendriks (2023) blijkt dat deelnemers veel waarde hechten aan het ophalen van hun kennis, omdat dit een gevoel van overwinning en trots gaf. Hierdoor kregen de deelnemers weer vertrouwen in hun eigen kunnen. De Football Memories-sessies werden dan ook omschreven als zinvol door het ervaren plezier. Deze impact is alleen wel afhankelijk van een goede begeleiding, want wanneer deelnemers niet meer bij hun herinneringen kunnen komen kan er juist ook een negatieve lading aan de sessie komen.

Football Memories kan een bijdrage leveren aan de kwaliteit van het leven van de deelnemers (Hendriks, 2023; Van Thiel, 2023). Uit beide onderzoeken komt naar voren dat de Football Memories-sessies bijdragen aan het plezier wat de deelnemers ervaren. Er zit wel een verschil in de hoeveelheid plezier die de verschillende doelgroepen uit de activiteiten ervaren. De leefwereld wordt ook groter door de toename in sociale contacten tijdens de Football Memories-sessies. We weten niet of deze sociale contacten beklijven na of buiten de sessies.

Uit de resultaten blijkt dat het mentaal welbevinden van deelnemers in de regel toeneemt tijdens de Football Memories-sessies. De mantelzorgers zien hun deelnemers weer opleven (Van Thiel, 2023). Dit gaat samen met het ervaren plezier tijdens de Football Memories-sessies. Daarnaast blijkt er uit het onderzoek van Hendriks (2023) dat de deelnemers hun ziekte nog niet helemaal accepteren waardoor het soms lastig is om hier een gesprek over te voeren. Dit soort gesprekken zijn wel heel belangrijk voor de vrijwilligers, omdat ze de deelnemers zo beter kunnen leren kennen en begrijpen. Dit begrip kan uiteindelijk weer bijdragen aan de interactie die zij hebben met de deelnemers.

OUTCOMES

Kijkend naar de outcomes van de huidige ToC valt er te concluderen dat deze grotendeels overeenkomen met de bevindingen uit de onderzoeken van Hendriks (2023) en Van Thiel (2023). Vanwege de focus die op de deelnemers lag tijdens deze onderzoeken valt er geen ondersteunde aanname te maken over de ontlasting van mantelzorgers. Daarom zal deze aanname niet terugkomen in de vernieuwde ToC.

Allereerst wordt er gesproken over de uitkomst dat ouderen vaker uit hun huis komen. Wanneer deelnemers naar de club komen zijn ze inderdaad uit huis, maar dat zegt nog niet veel. Uit het onderzoek van Van Thiel (2023) blijkt dat de groep eenzame ouderen door deel te nemen hun sociale isolatie kan afnemen. Dit zou een passendere uitkomst zijn voor de vernieuwde ToC.

Als tweede blijkt er uit de resultaten dat wanneer vrijwilligers er bewust voor kiezen één-op-één contact aan te gaan met deelnemers, er een emotionele connectie kan ontstaan (Hendriks, 2023; Van Thiel, 2023). Uit de resultaten blijkt dat eenzame ouderen waarde hechten aan een vaste groep vrijwilligers (Van Thiel, 2023). Wanneer er een vaste groep voor de deelnemers staat voelen zij zich steeds comfortabeler wat leidt tot meer sociale interactie. Dit draagt bij aan de sociale contacten van de deelnemers.

Als derde observeerden we dat de deelnemers geluismomenten herbeleven, hun eigen identiteit en eigenwaarde versterken, plezier hebben en een gevoel van verbondenheid hebben tijdens de Football Memories-sessies (Hendriks, 2023; Van Thiel, 2023). Dit zal dan ook op deze manier worden beschreven in de vernieuwde ToC.

Tot slot staat er in de huidige ToC dat mantelzorgers hun deelnemers zien opleven, lotgenotencontact hebben en zich gesteund voelen. Uit de resultaten blijkt dat mantelzorgers hun deelnemers wel zien opleven en dat ze doordat ze participeren ook met lotgenoten in contact komen, maar er valt niet te concluderen dat ze zich gesteund voelen (Hendriks, 2023; Van Thiel, 2023). Daarom zal dit moeten worden aangepast in de vernieuwde ToC.

OUTPUTS

De bevindingen uit de onderzoeken van Hendriks (2023) en Van Thiel (2023) komen grotendeels overeen met de door Football Memories opgestelde outputs in de ToC. Toch kunnen deze outputs worden aangescherpt door rekening te houden met de rol van de vrijwilligers.

Uit de resultaten blijkt dat de meeste betekenisvolle contactmomenten plaatsvinden tijdens het begroeten van de deelnemers bij aankomst en tijdens de gesprekken en het gelach tussendoor (Hendriks, 2023; Van Thiel, 2023). Dit moet worden toegevoegd aan de deelnemers hebben betekenisvolle ontmoetingen. Uit de resultaten blijkt verder dat de deelnemers veel waarde hechten aan persoonlijke gesprekken met anderen, waaronder de vrijwilligers, over hun gezamenlijke passie (Hendriks, 2023; Van Thiel, 2023). Het is belangrijk om de verbinding tussen de vrijwilligers, de deelnemers en de mantelzorgers in zijn geheel te benoemen.

Daarnaast blijkt er uit de onderzoeken van Hendriks (2023) en Van Thiel (2023) dat de deelnemers door middel van hun eigen kennis en ervaringen konden participeren. Dit zorgde vaak voor een gevoel van overwinning en trots voor de deelnemers. Dit was vooral het geval wanneer er sprake

was van een positieve ervaring tijdens het ophalen van herinneringen. Daarom zal het gevoel van overwinning en trots worden toegevoegd aan de outputs in de nieuwe ToC.

Niet iedere doelgroep kan echter op dezelfde manier actief kan deelnemen aan de Football Memories-sessies (Hendriks, 2023; Van Thiel, 2023). Ouderen in een verder gevorderd stadium van dementie beschikken niet meer over de cognitieve en communicatieve vaardigheden om actief deel te nemen. Daarom is het belangrijk dat er in dit geval wordt gesproken over een vorm van actief deelnemen die passend is voor de deelnemer zelf. Uit de resultaten komt naar voren dat mantelzorgers vooral helpen met herinneringen van ouderen in een ver gevorderd stadium van dementie op te halen (Van Thiel, 2023). Dit onderzoek heeft gekeken vanuit het perspectief van de deelnemende ouderen en heeft dus verder weinig bevindingen over de groep mantelzorgers. Deze groep neemt wel actief deel tijdens de sessies.

ACTIVITEITEN

De activiteiten in de ToC van Football Memories spelen allemaal een belangrijke rol tijdens de Football Memories-sessies. Uit de onderzoeken van Hendriks (2023) en Van Thiel (2023) komt naar voren dat een persoonlijke aanpak van de vrijwilligers en de captain noodzakelijk is tijdens deze activiteiten. De activiteiten hebben namelijk een verschillende betekenis voor de verschillende deelnemende doelgroepen. De kennis over de betekenis van de verschillende activiteiten voor de verschillende doelgroep is belangrijk.

Uit het onderzoek van Van Thiel (2023) blijkt dat het samen ophalen van herinneringen een belangrijke beweegreden is van de groepen ouderen in een begin- en gevorderd stadium van dementie. Hierbij moet wel worden gezegd dat het ophalen van herinneringen op een juiste manier moet worden begeleid door te sturen op positieve herinneringen van vroeger.

Bij het gebruik van multisensorische memorabilia is het belangrijk dat ouderen in een beginstadium van dementie actief worden betrokken bij de sessie. Dit blijkt namelijk de belangrijkste activerende actor voor deze groep (Van Thiel, 2023). Het is belangrijk dat de captain en de vrijwilligers weten welke activiteiten het meest van invloed zijn op de verschillende groepen deelnemers om deze groepen op een passende manier te kunnen stimuleren.

Uit de resultaten komt naar voren dat de één-op-één gesprekken een belangrijke rol spelen tijdens de Football Memories-sessies. Wanneer vrijwilligers er bewust voor kiezen één-op-één contact te stimuleren en aan te gaan met deelnemers, kan er een emotionele connectie ontstaan (Hendriks, 2023; Van Thiel, 2023). Hierbij is het weer belangrijk dat dit contact op een passende manier wordt gestimuleerd voor de verschillende doelgroepen. Dit kan door middel van de één-op-één tafelgesprekken tijdens de sessies.

Uit het onderzoek van Van Thiel (2023) komt naar voren dat de pauzenummers vooral een activerende factor waren voor ouderen die vroeger betrokken waren bij de club. Daarom is het belangrijk om deze groep op een passende manier te betrekken bij deze activiteit.

Tot slot blijkt er uit de resultaten dat het koffiedrinken en veel persoonlijk contact voor alle doelgroepen leidt tot betekenisvolle contact momenten (Hendriks, 2023; Van Thiel, 2023). De resultaten tonen aan dat de meeste betekenisvolle contactmomenten plaatsvinden tijdens het begroeten van de deelnemers bij aankomst en tijdens de gesprekken en het gelach tussendoor (Hendriks, 2023; Van Thiel, 2023). Door een hartelijk ontvangst voelen de deelnemers zich snel op hun gemak (Van Thiel, 2023). Daarom zou de aankomst en de ontvangst van de deelnemers expliciet onderdeel moeten worden van deze activiteit.

INPUT

Uit de onderzoeken van Hendriks (2023) en Van Thiel (2023) blijkt dat verschillende onderdelen van de input, aangegeven in de ToC, van belang zijn voor het ontstaan van de positieve effecten. Hier valt wel op te merken dat de verschillende vormen van input ook een verschillende impact maken op de eerder benoemde doelgroepen die deelnemen aan de Football Memories-sessies. Uit het onderzoek van Van Thiel (2023) blijkt dat het stadion extra belangrijk is voor de groep ouderen in een verder gevorderd stadium van dementie. Het is de belangrijkste activerende factor voor deze groep waardoor er weer veel positieve herinneringen naar boven komen. De vertrouwde omgeving van het stadion zorgt voor fijne herinneringen aan de positieve sfeer van vroeger (Van Thiel, 2023). Door middel van activiteiten in en rondom het stadion voelen de deelnemers zich weer gewaardeerd, waardoor hun eigen identiteit en eigenwaarde weer wordt versterkt (Hendriks, 2023; Van Thiel 2023). Dat het inzetten van het stadion voor de groep ouderen in een gevorderd stadium van dementie als belangrijkste activerende factor wordt gezien betekent niet dat het voor de andere doelgroepen niet als positief wordt ervaren. De andere doelgroepen voelen zich ook gewaardeerd wanneer zij het stadion betreden (Hendriks, 2023).

Uit het onderzoek van Van Thiel (2023) blijkt dat het clubgevoel en de rolmodellen de belangrijkste activerende factoren zijn voor de groep ouderen die betrokken waren bij de club. De verbondenheid aan de club door het echte clubgevoel zorgt ervoor dat de deelnemers het gevoel hebben dat ze ergens bij horen (Hendriks, 2023). Door middel van de Football Memories-sessies kan deze groep weer mensen van vroeger ontmoeten en met trots vertellen over de club. Voor deze groep heeft dit een grote betekenis, omdat ze hierdoor een gevoel van saamhorigheid ervaren (Van Thiel, 2023).

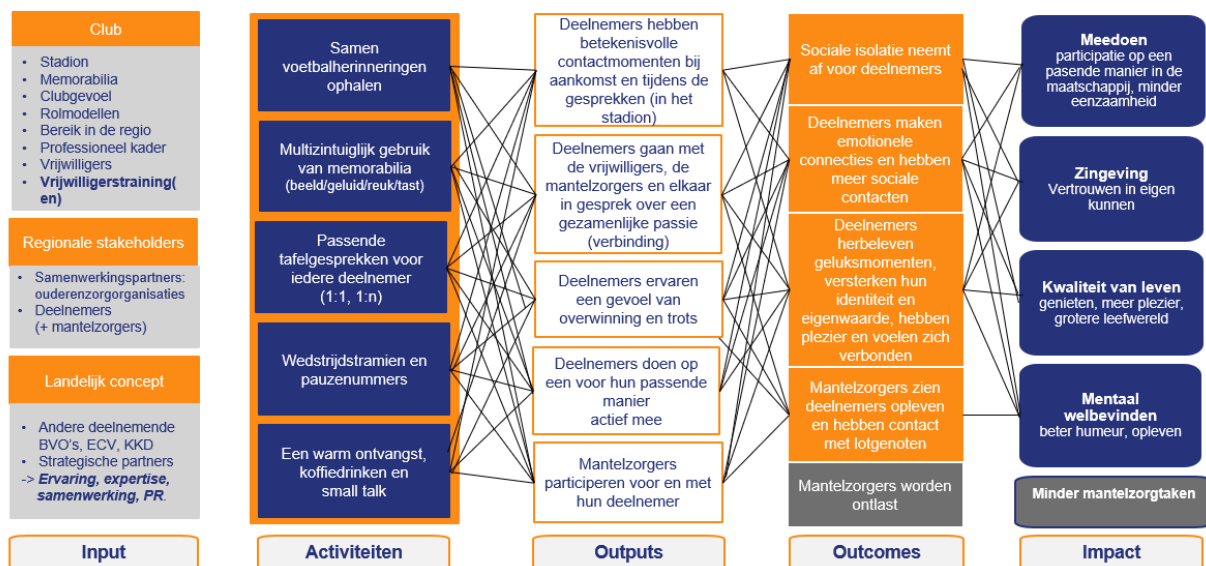
Daarnaast laat het onderzoek van Van Thiel (2023) zien dat het gebruik van multisensorische memorabilia de belangrijkste activerende factor is voor de groep ouderen in het beginstadium van dementie. Deze groep is namelijk afhankelijk van de cognitieve en communicatieve vaardigheden waarover zij nog beschikken. Wanneer deze vaardigheden nog relatief goed zijn bij ouderen met beginnende dementie helpen memorabilia bij het ophalen van herinneringen. Doordat deze herinneringen worden opgehaald kunnen de deelnemers geluismomenten herbeleven (Van Thiel,

2023). Hier komt de belangrijke rol van de vrijwilligers en een professioneel kader ook naar voren, want uit de resultaten blijkt dat er ook een negatieve lading aan de herinneringen kan hangen wanneer de cognitieve en communicatieve vaardigheden van deze deelnemers verslechteren (Hendriks, 2023). Het is noodzakelijk dat de captain en de vrijwilligers zich hiervan bewust zijn en kennis opdoen over de effecten van Football Memories. Omdat er uit de resultaten van Hendriks (2023) en Van Thiel (2023) is gebleken dat de rol van de vrijwilligers en captains cruciaal is zal dit in de vernieuwde ToC een belangrijkere positie moeten krijgen.

De captain en de vrijwilligers blijken beiden een belangrijke rol te spelen in het faciliteren van de verschillende groepen deelnemers (Hendriks, 2023; Van Thiel, 2023). Het lijkt daarom verstandig om training(en) voor de captain en vrijwilligers toe te voegen aan de input, om zo op deze manier de vrijwilligers te voorzien van kennis over de verschillende doelgroepen en de verschillende effecten van Football Memories voor deze doelgroepen. De captain en de vrijwilligers van Football Memories kunnen hierna voor een meer gepersonaliseerde aanpak zorgen doordat ze te de verschillende doelgroepen nog beter te begrijpen.

FOOTBALL MEMORIES – THEORY OF CHANGE

Samen voetbalherinneringen ophalen om het sociaal leven van ouderen te bevorderen, eenzaamheid tegen te gaan en ontmoetingen tussen ouderen te bevorderen.

Figuur 2 – naar aanleiding van impactonderzoek aangepaste Theory of Change.

Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Naar aanleiding van dit onderzoek wordt een aantal aanbevelingen worden gedaan voor vervolgonderzoek.

Ten eerste wordt er aanbevolen om bij vervolgonderzoek ook te kijken vanuit het perspectief van de mantelzorgers. Wanneer er specifiek wordt onderzocht wat de invloed van Football Memories is op deze groep, kan meer ruimte ontstaan voor hun kant van het verhaal. Door niet alleen te onderzoeken vanuit het perspectief van de deelnemer maar ook door het perspectief van de mantelzorgers kan er een duidelijker beeld ontstaan van de scheidslijn tussen de deelnemers en de mantelzorgers.

Ten tweede bevelen we aan om te onderzoeken of het deelnemen aan Football Memories ook effect heeft op het leven van de deelnemers buiten de sessies om. Dit onderzoek heeft vooral inzicht gegeven op ervaringen die tijdens de sessies speelden. Wanneer er ook inzichtelijk wordt gemaakt wat de impact is buiten de sessies om kan Football Memories nog beter hun maatschappelijke impact aanduiden. Een mogelijk onderzoeksdesign wat hiervoor relevant kan zijn is een design waar deelnemers ook buiten de sessies om voor een langere periode worden gevolgd. Hierbij kan worden gedacht aan een design waarin deelnemers van Football Memories vergeleken worden met een controlegroep die geen interventie aangeboden krijgt.

Tot slot wordt er aanbevolen om de verschillende contexten waarin Football Memories-sessies worden aangeboden te onderzoeken. Het kan namelijk zo zijn dat de ene context beter werkt dan de andere en dat de werking per groep verschilt. Door middel van vervolgonderzoek kan er inzichtelijk worden gemaakt welke interventies het beste werken voor de verschillende doelgroepen die in rapport zijn benoemd: verschillende omgevingen (in een stadion of in een verzorgingshuis), verschillende activiteiten (al dan niet een activerende activiteit of facilitator). Dit vervolgonderzoek kan worden opgezet door de verschillende contexten en doelgroepen uiteen te zetten en hiervan de uitkomsten met elkaar te vergelijken.

Literatuurlijst

- Bollin, S., Voelkl, J. E., & Lapidus, C. (1998). The at-home independence program: A recreation program implemented by a volunteer. *Therapeutic Recreation Journal*, 32(1), 54.
- Canham, S. L. (2009). The interaction of masculinity and control and its impact on the experience of suffering for an older man. *Journal of aging studies*, 23(2), 90-96.
- Coll-Planas, L., Watchman, K., Doménech, S., McGillivray, D., O'Donnell, H., & Tolson, D. (2017). Developing evidence for football (soccer) reminiscence interventions within long-term care: a co-operative approach applied in Scotland and Spain. *Journal of the American Medical Directors Association*, 18(4), 355-360.
- DeVries, D., Bollin, A., Brouwer, K., Marion, A., Nass, H., & Pompilius, A. (2019). The impact of reading groups on engagement and social interaction for older adults with dementia: A literature review. *Therapeutic Recreation Journal*, 53(1), 53-75.
- Funnell, S. C., & Rogers, P. J. (2011). *Purposeful program theory: Effective use of theories of change and logic models*. John Wiley & Sons.
- Healey, J. F. (1991). An exploration of the relationships between memory and sport. *Sociology of Sport Journal*, 8(3), 213-227.
- Hendriks, T. (2023). *Football Memories: Evaluation of the RemT intervention*. [Masterscriptie, Vrije Universiteit Amsterdam].
- Jonkers, T. & Pijfers, A. (2021). *Handboek Football Memories*. Stichting Football Memories Nederland.
- Mitchell, K., & Van Puymbroeck, M. (2019). Recreational therapy for dementia-related symptoms in a long-term care setting: A case study. *Therapeutic Recreation Journal*, 53(2), 165-174.
- Nivel. (2021). *Dementiemonitor Mantelzorg jan-dec 2020*. Nivel. Geraadpleegd van <https://www.nivel.nl/nl/project/dementiemonitor-mantelzorg-jan-dec-2020>
- Norris A. (1986). *Reminiscence with elderly people*. Winslow.

- Ramshaw, G., & Gammon, S. (2005). More than just nostalgia? Exploring the heritage/sport tourism nexus. *Journal of sport tourism*, 10(4), 229-241.
- RIVM. (2018). *Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2018: Een gezond vooruitzicht. Synthese*. Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.
- Sass, C., Surr, C., & Lozano-Sufrategui, L. (2021). Expressions of masculine identity through sports based reminiscence: An ethnographic study with community-dwelling men with dementia. *Dementia*, 20(6), 2170-2187.
- Tolson, D., & Schofield, I. (2012). Football reminiscence for men with dementia: lessons from a realistic evaluation. *Nursing inquiry*, 19(1), 63-70.
- Van Thiel, B. (2023). *Tackelen van eenzaamheid van ouderen: Een onderzoek naar de betekenis van het project Football Memories van Willem II voor het tegengaan van eenzaamheid bij deelnemende ouderen*. [Bachelorscriptie, Universiteit Utrecht].
- Weiss, C. R., & Thurn, J. M. (1990). Perceived effects of a training program to enhance family members' ability to facilitate reminiscing with older disoriented residents. *Therapeutic Recreation Journal*, 24(1), 18-31.
- Woods, B., Spector, A., Jones, C., Orrell, M., & Davies, S. (2005). Reminiscence therapy for dementia (Cochrane Review). *The Cochrane Database of Systematic Reviews*, 2.